

УДК 332.02

Осінська О. Б.*osinska.oksanab@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1161-7615**кандидат економічних наук, доцент кафедри**туризму та готельно-ресторанної справи,**Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів***Топорницька М. Я.***m.topornytska@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8876-5857**кандидат географічних наук, доцент,**доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,**Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

ПОЛІТИКА СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ: ВІД ВІДНОВЛЕННЯ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ДО МАСШТАБУВАННЯ ВІДПОЧИНКОВО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ

Анотація. У статті розкрито актуальність формування та реалізації державної політики забезпечення розвитку в Україні рекреаційного туризму. Наголошено на тому, що Україна та її регіони володіють унікальними природно-географічними, природно-антропогенними та суспільно-історичними рекреаційно-туристичними ресурсами, однак цей потенціал використовується надзвичайно обмежено, що негативно з огляду на малий внесок рекреаційного туризму як у розвиток людського потенціалу країни, так і у формування низки важливих параметрів макроекономічного зростання. Наведено результати узагальнення стану і тенденцій розвитку рекреаційного туризму в Україні, на основі чого ідентифіковано ключові переешкоди та проблемні аспекти відновлення макроекономічного потенціалу цієї галузі національної економіки. Визначено та обґрунтовано стратегічні пріоритети й прикладні інструменти державної політики збереження потенціалу та переходу до відновлення розвитку санаторно-курортного комплексу України. Розроблено організаційно-економічні заходи зі стимулювання створення нових об'єктів та масштабування діяльності у сфері відпочинково-оздоровчого туризму, що можуть бути реалізовані на центральному рівні управління та органами місцевого самоврядування України. Показано, що з метою удосконалення регуляторної політики, ліквідації проявів монополізму, корупції у відносинах «влада-бізнес» як найбільш суттєвих переешкод розвитку бізнесу, у т. ч. у сфері відпочинково-оздоровчого туризму, необхідно створити робочі групи (представники громадських та асоціативних організацій) з моніторингу рішень органів влади для посилення публічного контролю рішень, забезпечення рівного доступу всіх суб'єктів до місцевих ресурсів, пришвидшення проходження дозвільних і погоджувальних процедур. Зроблено висновок, що наявність розвиненої системи об'єктів рекреаційного туризму та висока активність населення в частині споживання санаторно-лікувальних і відпочинково-оздоровчих послуг є вагомими передумовою формування, збереження і розвитку людського потенціалу як ключового ресурсу соціально-економічного розвитку України, високого рівня якості життя на її території.

Ключові слова: рекреаційний туризм, санаторно-курортний комплекс, відпочинково-оздоровчий туризм, туристичний бізнес, напрями розвитку.

Osinska Oksana*osinska.oksanab@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1161-7615**Ph.D., Associate Professor of the Department of
Tourism and Hotel&Restaurant Business,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv***Topornytska Mariya***m.topornytska@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1161-7615**Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism and
Hotel&Restaurant Business,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

POLICIES FOR PROMOTING THE DEVELOPMENT OF RECREATIONAL TOURISM: FROM RE-ESTABLISHMENT OF THE SANATORIUM AND RESORT TO SCALING OF RECREATIONAL AND HEALTH TOURISM

Abstract. *The article reveals the relevance of the formation and implementation of the state policy of ensuring the development of recreational tourism in Ukraine. It is emphasized that Ukraine and its regions have unique natural-geographical, natural-anthropogenic and socio-historical recreational and touristic resources, but this potential is used in an extremely limited way, which is negative considering the small contribution of recreational tourism to the development of the country's human potential as well as in the formation of a number of important parameters of macroeconomic growth. The results of the generalization of the state and development trends of recreational tourism in Ukraine are presented, on the basis of which the key obstacles and problematic aspects of restoring the macroeconomic potential of this branch of the national economy are identified. The strategic priorities and applied tools of the state policy of preserving the potential and transition to the restoration of the development of the sanatorium-resort industry of Ukraine have been defined and substantiated. Organizational and economic measures have been developed to promote the creation of new facilities and scaling up activities in the field of recreation and health tourism in Ukraine, which can be implemented at the central level of management and local self-government bodies. It is shown that in order to improve the regulatory policy, eliminate manifestations of monopoly, corruption in "government-business" relations as the most significant obstacles to the development of recreation and health tourism, it is necessary to create working groups from representatives of public and associative business organizations to monitor the decisions of administrative authorities in order to strengthen the public control of decisions, ensure equal access of all subjects to local resources as well as speed up approval procedures. It was concluded that the presence of a developed system of recreational tourism facilities and the high activity of the population in terms of the consumption of sanatorium-treatment and recreation-health services are a significant prerequisite for the formation, preservation and development of human potential as a key resource of the socio-economic development of Ukraine, a high level of quality of life on its territories.*

Key words: recreational tourism, sanatorium-resort industry, recreational and health tourism, tourist business, directions of development.

JEL Classification: L10, O13, O30

DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-8-4>

Постановка проблеми. Україна володіє унікальними природно-географічними (геологічними, орографічними, водними, кліматичними, ландшафтними), природно-антропогенними (національні природні парки,

природні та біосферні заповідники, заказники, пам'ятки природи, дендропарки, ботанічні сади, зоопарки) та суспільно-історичними (архітектурно-історичні, біосоціальні, подієві) рекреаційно-туристичними ресур-

сами. При тому цей потенціал використовується надзвичайно обмежено, що негативно з огляду як на малий внесок рекреаційного туризму у розвиток людського потенціалу країни, так і у формування низки важливих параметрів макроекономічного зростання. Йдеться про чисельність суб'єктів господарювання та обсяги зайнятості, здійснення інвестицій, формування ВВП і т. п. Далеко не використовується в Україні й потенціал рекреаційного туризму в сенсі стимулювання місцевого економічного розвитку, формування доходів і покращення якості життя місцевого населення позаміських і віддалених територій, покращення їх інвестиційної привабливості.

Попри зазначене, на превеликий жаль, Україна продовжує погіршувати власний санаторно-курортний потенціал і відновлення як попиту, так і пропозиції відповідних послуг посприяло б не тільки стримуванню відповідних негативних тенденцій, але й, навпаки, збільшенню чисельності діючих санаторіїв, курортів і здравниць, модернізації їх матеріально-технічної та техніко-технологічної бази, що послугувало б і драйвером нарощення обсягів в'їзного туризму.

Відтак, у нинішніх реаліях актуалізується завдання державної політики відносно відшукування та впровадження ефективних інструментів і засобів, здатних відновити вітчизняний санаторно-лікувальний комплекс, а також забезпечити якнайбільш широкий та активний розвиток відпочинково-оздоровчого туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблематика розвитку вітчизняного туризму та реалізації його потенціалу в контексті забезпечення місцевого економічного розвитку достатньо активізувалася та відповідні питання належним чином розкриті в публікаціях Л. Божка [2, с. 3–9], С. Домбровської [4, с. 22–36], О. Мельниченка [8, с. 10–14] та інших дослідників.

Питанням стратегічного і тактичного планування політики стимулювання розвитку різних видів туризму та на різних територіях України присвячені публікації таких вітчизняних науковців, як С. Гуткевич [3, с. 34–42], Р. Лупак [6, с. 189–194], А. Охріменко [9, с. 160–167] та ін.

Стосовно рекреаційного туризму, то увага науковців до дослідження проблематики його становлення і розвитку прослідковується відносно недавно і попри те, що достатньо повноцінний спектр і теоретико-методичних

засад, і прикладних рекомендацій як державної політики, так і суто підприємницьких практик представлений у працях Н. Іванченка [5], О. Морозової, О. Морозова, Є. Волочнюк [7, с. 42–48] та ін., цей напрям туризму все ще не отримав належного дискурсу у спеціалізованій економічній літературі.

Водночас окремі вдалі спроби поглиблення знань у царині різних форм і видів рекреаційного туризму в Україні все ж знайшли своє відображення у наукових публікаціях Н. Александрович, Н. Скіндера, О. Огурцової, І. Торіняка [1, с. 10–14], Т. Ткаченка, О. Гладкого, В. Жученка [10, с. 81–90] та ін. дослідників, які спеціалізуються на проблематиці розвитку туризму і рекреації в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є актуалізація уваги до проблем розвитку в Україні рекреаційного туризму, виявлення його проблем та перешкод, а також обґрунтування рекомендацій у частині пріоритетів та засобів державної політики збереження інституційно-організаційного потенціалу санаторно-курортного комплексу і розвитку суб'єктів та елементів відпочинково-оздоровчого туристичного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попри наявність насправду унікальних та різноманітних природно-кліматичних умов і ресурсів, історико-культурної спадщини, народних традицій, вибудованої ще в попередній країні системи рекреаційно-лікувальних та санаторно-курортних об'єктів, що в сукупності формує значний потенціал розвитку галузі туризму назагал та рекреаційного туризму зокрема, ситуація в цій сфері на сьогодні достатньо критично негативна. Йдеться про те, що якщо ще на початку 2010-х років в Україні налічувалося понад 200 санаторіїв, 130 дитячих санаторіїв, близько 20 пансіонатів з лікуванням, 15 дитячих закладів оздоровлення цілорічної дії та 20 закладів оздоровлення 1-2-денної дії, 120 пансіонатів відпочинку та близько 1500 баз відпочинку (крім турбаз), то під кінець десятиріччя відповідні показники скоротилися до: близько 170 санаторіїв, 100 дитячих санаторіїв, 12 пансіонатів з лікуванням, 14 дитячих закладів оздоровлення цілорічної дії та 6 закладів оздоровлення 1-2 денної дії, 50 пансіонатів відпочинку та 1200 баз відпочинку (крім турбаз). Відтак назагал кількісне скорочення об'єктів рекреаційного туризму і відпочинку становило 15-20%. Однак при цьому слід наголосити на

тому, що погіршення ситуації і, відповідно, проблематики у сфері матеріально-технічної бази, її сучасності та відповідності сучасним прогресивним нормам у рази більше. Фактично йде мова про збереження близько 25-30% того потенціалу, що був наявний в Україні на початку її незалежності.

Такий стан справ закономірно призвів і до критичного скорочення попиту вітчизняного населення на послуги санаторно-курортних закладів, а також відпочинково-оздоровчих об'єктів. У сучасних реаліях анексії АР Крим та повномасштабної війни Україна додатково втратила значну частину таких об'єктів, не говорячи про те, що це об'єкти підвищеного попиту, адже більшість із них розташована у південній частині країни на узбережжі або ж поблизу морів.

Таким чином, нині постає критично актуальне питання збереження та відновлення наявного потенціалу системи санаторно-курортного комплексу, а також стимулювання розвитку об'єктів відпочинково-оздоровчого туризму. В частині другого напряму потрібно вказати на те, що, по-перше, територія України має вельми великий потенціал, ресурси і практично безбар'єрні можливості для цього, а, по-друге, стимулювання цих процесів з боку центральної і регіональної влади може стати потужним поштовхом до розвитку малого і середнього підприємництва як вагомого незадіяного внутрішнього ресурсу забезпечення місцевого економічного розвитку.

Обґрунтуванню рекомендацій відносно політики стимулювання розвитку в Україні рекреаційного туризму передують ідентифікація проблемних аспектів та перешкод відповідних процесів, результати узагальнення яких наведено на рис. 1.

Таким чином, визріла актуальність формування та реалізації дієвих заходів державної політики в частині збереження, а вже надалі – розширення масштабів діяльності елементів санаторно-курортного комплексу в Україні та її регіонах.

Стратегічними пріоритетами державної політики у цьому контексті мають стати:

- підвищення рівня конкурентоспроможності як окремих об'єктів, так і назагал санаторно-курортної сфери кожного регіону і території країни;

- забезпечення гармонізованого ефективного використання всіх видів ресурсів й активів суб'єктів санаторно-курортного комп-

лексу, передовсім економічних, соціальних, інвестиційно-інноваційних;

- покращення системи та забезпечення зростання якості інфраструктури курортів і рекреаційних територій;

- подальший розвиток інформаційної інфраструктури системи рекреаційних і туристичних послуг.

До прикладних інструментів державної політики збереження потенціалу та переходу до відновлення розвитку санаторно-курортного комплексу України видається доцільним віднести наступні:

- запровадження податкових пільг, зокрема в частині пільгової передачі у довгострокову оренду земельних ділянок під будівництво нових санаторно-курортних закладів і об'єктів їх інфраструктури;

- стимулювання диверсифікації туристичного продукту засобами просування нових лікувально-оздоровчих програм, розвиток технологічної бази санаторно-курортної діяльності на інноваційній основі;

- підвищення рівня доступності суб'єктів санаторно-курортного бізнесу до фінансово-кредитних ресурсів, зокрема пільгових кредитів;

- підвищення рівня та стандартизація якості управління розвитком суб'єктів та об'єктів сфери санаторно-курортних послуг, у т. ч. через запровадження аутентичного управління, яке ґрунтується на врахуванні специфічних рекреаційних можливостей територій, розвитку інноваційних секторів ринку;

- модернізація наявного курортно-рекреаційного потенціалу на основі реалізації ефективних програм державно-приватного партнерства, концесії і т. п.

Що стосується державної політики стимулювання розвитку в Україні суб'єктів та об'єктів відпочинково-оздоровчого туризму, то вважаємо, що цей напрям доречно включити у регіональні місцеві програми стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва. Такий висновок обумовлений, з одного боку, тим, що це вельми перспективний і не надто інвестиційно обтяжливий напрям організації та ведення бізнесу з боку місцевого населення, особливо сільських та віддалених територій, а, з іншого, – тим, що це гарний варіант стимулювання місцевого економічного розвитку в Україні.

Більше того, забезпечення розвитку малого і середнього підприємництва у цьому виді економічної діяльності фактично передбачає

Рис. 1. Результати узагальнення стану і тенденцій розвитку рекреаційного туризму в Україні

Джерело: авторська розробка

здіяння здебільшого традиційно-класичних інструментів і засобів державної політики стимулювання ділової активності місцевого населення.

Організаційно-економічні заходи зі створення нових об'єктів та масштабування діяльності у сфері відпочинково-оздоровчого туризму можуть бути реалізовані за напрямами, представленими на рис. 2.

Для посилення сприяння підвищенню мотивації органів місцевого самоврядування щодо здійснення заходів із розвитку відпочинково-оздоровчого туризму необхідно покращити фінансові можливості місцевої влади через збільшення частки податкових надходжень, яка залишається в місцевих бюджетах або включення цих фінансових ресурсів до Національної програми підтримки підприємництва.

З метою удосконалення регуляторної політики, ліквідації проявів монополізму, корупції у відносинах «влада-бізнес» як найбільш суттєвих перешкод розвитку бізнесу назагал та відпочинково-оздоровчого туризму зокрема необхідно створити з представників громадських та асоціативних підприємницьких організацій робочі групи з моніторингу рішень адміністративних органів влади для посилення їх публічності і контролю, забезпечення рівного доступу всіх підприємств до місцевих ресурсів і формування системи прозорих взаємовідносин бізнесу та адміністративних органів влади, пришвидшення проходження підприємствами дозвільних і погоджувальних процедур.

Для активізації управлінських функцій органів місцевої влади у напрямі формування

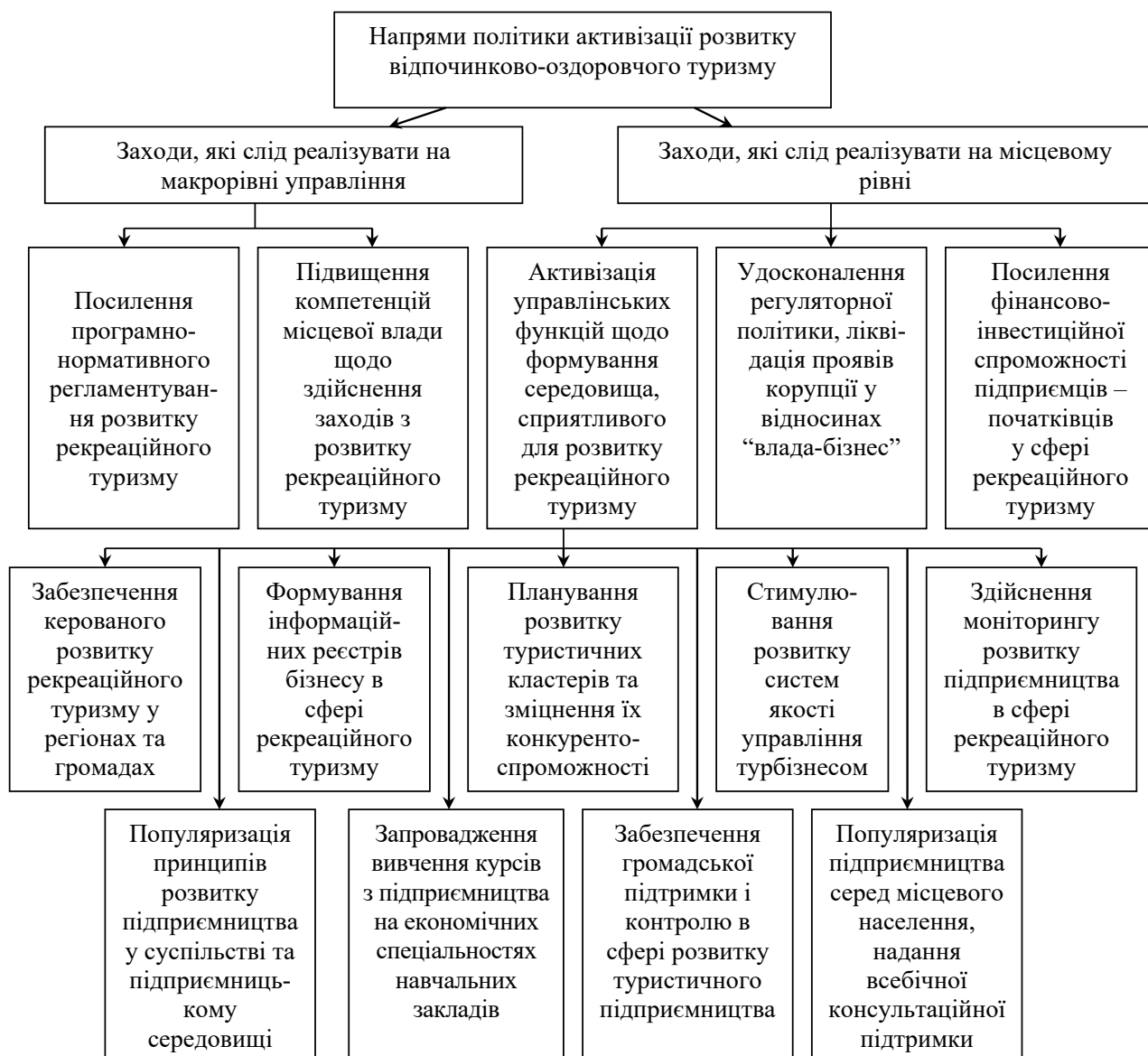

Рис. 2. Напрями та організаційно-економічні заходи, орієнтовані на стимулювання розвитку суб'єктів відпочинково-оздоровчого туризму

Джерело: авторська розробка

безпечного бізнес-середовища для розвитку малого підприємництва у секторі рекреації та відпочинково-оздоровчого туризму зокрема слід реалізувати таку послідовність заходів:

- забезпечити керований розвиток місцевих підприємницьких ініціатив у сфері туристичного бізнесу та дотичних до нього послуг;
- сформувати інформаційні реєстри підприємницького середовища регіону (продючі підприємства, їх виробничо-господарські історії, територіально-галузеві об'єднання (кластери) та динаміку їх розвитку, рівень конкурентоспроможності, спільну продуктову направленість);

- здійснювати планування розвитку туристичних кластерів та підвищення їх конкурентоспроможності;

- стимулювати розвиток систем якості управління підприємствами туристичного бізнесу, зокрема рекреаційного, через запровадження часткового фінансування (субсидування) частини витрат підприємств на впровадження систем якості менеджменту, а також створення централізованої системи проходження підприємствами процедур їх аудиту;

- популяризувати принципи підприємницької діяльності у суспільстві та підприємницькому середовищі через організа-

ційно-фінансове сприяння громадським та асоціативним підприємницьким організаціям для здійснення консультативно-навчальних та методичних послуг, поширення позитивної практики підприємств щодо створення нових та розвитку діючих об'єктів відпочинково-оздоровчого туризму. Предметом цих заходів можуть бути: інформаційні телепередачі, комунікативні та навчальні заходи, розповсюдження роздаткових матеріалів.

Ці та інші заходи у сфері політики стимулювання розвитку відпочинково-оздоровчого туризму дозволять забезпечити не лише збільшення чисельності і нарощення масштабів діяльності у туристичному, зокрема рекреаційному, бізнесі, але й активізацію та розвиток підприємництва на сільських та віддалених від міських агломераціях зокрема.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Наявність розвиненої системи об'єктів рекреаційного туризму та висока активність населення в частині споживання санаторно-лікувальних і відпочинково-оздоровчих послуг є вагомою передумовою формування, збереження і розвитку людського потенціалу як ключового ресурсу соціально-економічного розвитку країни, високого рівня якості життя на її територіях. На початку незалежності Україна володіла потужним ресурсним, інституційно-організаційним та кадровим потенціалом у цій сфері, однак натеper, на жаль, втратила значну його частину, особливо відносно якості медико-оздоровчих, реабілітаційних та інших супутніх послуг, баз відпочинку й оздоровлення населення, зокрема дітей. До такого стану справ призвели глибокі економічні кризи різних періодів, а також триваюча з 2014 року війна.

Однак відповідний природно-кліматичний, антропогенний, суспільно-історичний, матеріально-технічний, інтелектуально-кадровий потенціал все ще наявний. Його відновленню й ефективному використанню сприятиме проактивна державна політика, орієнтована на, по-перше, збереження, відновлення і, що головніше, інноваційно-технологічну модернізацію об'єктів санаторно-курортного комплексу; по-друге, гіперактивізацію нарощення і збільшення масштабів діяльності закладів відпочинково-оздоровчого туризму, зокрема на позаміських територіях, що сприятиме активізації процесів місцевого економічного

відновлення та вирівнюванню диспропорцій соціально-економічного розвитку між обласними центрами й іншими територіями країни, дозволить у більшій мірі реалізувати природно-кліматичний та суспільно-історичний потенціал різних територій України, не лише українських Карпат, Криму, інших приморських територій.

Подальші наукові дослідження у цьому напрямі стосуються мікрорівневих аспектів менеджменту створення та розвитку закладів рекреаційного туризму в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрович Н. О., Скіндер Н. В., Огурцова О. П., Торянік І. П., Тетеріна Т. А. Розвиток спортивно-рекреаційного туризму в Україні. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2019. № 5 (58). С. 10–14.
2. Божко Л. Д. Нові напрями в туризмі як культурні наслідки глобалізації. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2015. № 4. С. 3–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2015_4_3
3. Гуткевич С. О. Привабливість Українських Карпат: сільський зелений туризм : монографія. Київ : НУХТ, 2016. 293 с.
4. Домбровська С. М. Державне регулювання туристичної галузі України : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2016. 196 с.
5. Іванченко Н. М. Проблеми та перспективи розвитку рекреаційного туризму. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4112>.
6. Лупак Р. Л. Оцінювання формування конкурентних переваг туристичних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2016. № 3. С. 189–194.
7. Морозова О. С., Морозов О. В., Волочнюк Є. Г. Розвиток рекреаційно-туристичної діяльності в умовах змін клімату в південному регіоні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 28. Ч. 2. С. 42–48.
8. Мельниченко О. А. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2017. 153 с.
9. Охріменко А. Г. Досвід європейських країн фінансування туризму. *Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини*. 2014. № 34. С. 160–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2014_34_20.
10. Ткаченко Т., Гладкий О., Жученко В. Рекреаційний туризм: диверсифікація продуктового портфеля. *Scientia Fructuosa (Вісник Київського національного торговельно-економічного університету)*. 2021. № 138 (4). С. 81–90.

REFERENCES

1. Aleksandrovykh, N. O. Skinder, N. V., Ohurtsova, O. P., Torianik, I. P. and Teterina, T. A. (2019), Rozvytok sportyvno-rekreatsijnoho turyzmu v Ukraini, *Scientific Journal "ScienceRise"*, no. 5 (58), pp. 10–14.
2. Bozhko, L. D. (2015), Novi napriamy v turyzmi iak kul'turni naslidky hlobalizatsii, *Visnyk Natsional'noi akademii kerivnykh kadriv kul'tury i mystetstv*, no. 4, pp. 3–9, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2015_4_3
3. Hutkevych, S. O. (2016), *Pryvablyvist' Ukrain's'kykh Karpat: sil's'kyj zelenyj turyzm: monohrafiia*, NUKhT, Kyiv, 293 p.
4. Dombrovs'ka, S. M. (2016), *Derzhavne rehu-liuvannia turystychnoi haluzi Ukrainy: monohrafiia*, NUTsZU, Kharkiv, 196 p.
5. Ivanchenko, N. M. (2015), Problemy ta perspektyvy rozvytku rekreatsijnoho turyzmu, *Efektivna ekonomika*, no. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4112>
6. Lupak, R. L. (2016), Otsiniuvannia formuvannia konkurentnykh perevah turystychnykh pidpriemstv, *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, no. 3, pp. 189–194.
7. Morozova, O. S. Morozov, O. V. and Volochniuk, Ye. H. (2019), Rozvytok rekreatsijno-turystychnoi diial'nosti v umovakh zmin klimatu v pivdennomu rehioni Ukrainy, *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 28, ch. 2, pp. 42–48.
8. Mel'nychenko, O. A. (2017), *Osoblyvosti rozvytku industrii turyzmu v Ukraini: monohrafiia*, NUTsZU, Kharkiv, 153 p.
9. Okhrimenko, A. H. (2014), Dosvid ievropejs'kykh krain finansuvannia turyzmu, *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny*, no. 34, pp. 160–167, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2014_34_20.
10. Tkachenko T., Hladkyj O. and Zhuchenko V. (2021), Rekreatsijnyj turyzm: dyversyfikatsiia produktovoho portfelia, *Scientia Fructuosa (Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu)*, no. 138 (4), pp. 81–90.

Стаття надійшла до редакції
6 березня 2023 року